

Jacob Haagsma

In 2018 was Leeuwarden samen met Valetta Culturele Hoofdstad van Europa. Onder de naam Leeuwarden-Fryslân 2018 (LF2018) werden verschillende projecten opgestart met het thema kunst en maatschappelijk engagement. Een gesprek met een aantal betrokkenen.

Kunst en de rol van de burgers

Leeuwarden-Fryslân 2018

Naast gespreksleider Sikko Cleveringa zijn de aanwezigen Hooman Nassimi (sociaal ondernemer die ‘nieuwkomers’ naar verschillende festivals heeft gebracht), Sjoerd Bootsma, (betrokken bij LF2018 en nu verantwoordelijk voor het *legacy*-programma), Bouwe de Boer (gemeente Leeuwarden en betrokken bij het duurzaamheidsprogramma), Edith Nobel (provincie Friesland, verantwoordelijk voor de heroriëntatie van het cultuurbeleid), beeldend kunstenaar Marten Winters (verantwoordelijk voor het *community*-project *8ste dag*¹), Esmeralda de Vries (*community*-project *De grootste gehaakte deken*² en Iepen Mienskip Academie), Anke Coumans (lector aan de Groninger kunst-academie Minerva met als focus de transformatieve kracht van kunst), Immie Jonkman (collega van Bootsma) en Jannewietske de Vries (voormalig cultuurgedeputeerde en initiatiefneemster

van LF2018). Het gesprek wordt gevoerd aan de hand van een vraag en vier stellingen.

Liefde voor dystopie

Vraag: De manier waarop de westerse wereld zich georganiseerd heeft, en de instituten en organisaties die zij daarvoor in het leven heeft geroepen, lijken hun beste tijd gehad te hebben. Verbetering lijkt van de burgers zelf te moeten komen. Hoe vindt zo'n overgang plaats en wat kan de rol zijn van de kunstenaar en van kunstenaarsinitiatieven?

Anke Coumans: 'We zien van alles uit elkaar vallen. Overheden zien ook in dat we zo niet moeten werken. Als reactie proberen kunstenaars in dit soort projecten de problemen op te lossen, maar ook andere infrastructuren te creëren. Het project *8ste dag* is bijna een infrastructuur op zich.' Sikko Cleveringa: 'Steeds meer kunstenaars voelen zich geroepen om proposities te doen voor een radicale verandering.'

Edith Nobel: 'LF2018 is voortgekomen uit een burgerinitiatief, een groep zeer betrokken mensen uit Friesland, die zeiden: zo kan het niet langer.' Jannewietske de Vries: 'Dat geëngageerde zat er zeker in. We kozen niet voor niets voor een *iepen mienskip* (open gemeenschap, red.), om de geslotenheid van die gemeenschappen te doorbreken. Er is een beweging ingezet met behulp van kunst en cultuur. Heel vaak lopen kunstenaars net iets voor, die hebben een antenne voor ontwikkelingen en maatschappelijke vraagstukken. De maatschappij volgt.'

Sjoerd Bootsma: 'Zo stond het bijna letterlijk in het manifest dat we in 2011 schreven. Maar ik constateer ook een wonderlijke liefde voor dystopie, dat blijkt ook uit deze vraagstelling. We zeggen al gauw dat het slecht gaat in de wereld. Op televisie en internet dondert de wereld in elkaar, maar als ik naar *De grootste gehaakte deken* ga, of naar willekeurig welk *mienskips*-programma, dan zie ik een ongelooflijk hoopvolle samenleving waarbij mensen samen wat moois aan het maken zijn. Welke wereld is nou echt?'

Esmeralda de Vries: 'We hebben een hoogontwikkelde samenleving, maar de democratie komt uit de tijd van paard en wagen. Daar zit een discrepantie, daarom loop je op tegen ingesleten gewoonten.'

Stip aan de horizon

Jannewietske de Vries: 'In mijn nieuwjaars-speech haalde ik het nog aan: "It takes a village to save the planet". We hebben de *mienskip*, mensen van dichtbij, nodig om heel veel heel kleine stappen te zetten en die koppel je aan dat grotere doel. Dan zit het leiderschap in de *mienskip*. Daar zit een hoopvol perspectief. Dat doen mensen zelf, dan hoef je alleen maar te helpen. Dat is leiderschap in deze tijd.'

Hooman Nassimi: 'Veel bureaucratische werkwijzen blijven hetzelfde. Toen mijn ouders vanuit Iran naar Duitsland vluchtten, werden ze geconfronteerd met dezelfde bullshit als statushouders vandaag. Zo heb je hele groepen hoogopgeleide mensen die daarom geen bijdrage aan de samenleving kunnen leveren. Mijn ambitie is dat te veranderen. En er is veel losgetrapt. LF2018 heeft getoond dat we veel onderwerpen op een innovatieve manier kunnen agenderen.'

Jannewietske de Vries: '*Kening fan 'e greide*³ is zo'n project dat dingen verder heeft gebracht. De discussie over landschapspijn en biodiversiteit is op de kaart gezet en er zijn nieuwe businessmodellen ontwikkeld. Door mensen in het hart te raken met cultuur, met een voorstelling. De *Elfwegentocht*⁴ is ook zo'n vliegwiel geweest.'

Bouwe de Boer, mede-initiatiefnemer van die *Elfwegentocht* waarbij twee weken lang fossiele brandstoffen werden gemeden: 'De overheid is niet gemaakt op innovatie. Dat is onwaarschijnlijk lastig en ingewikkeld. Maar toen ik jaren geleden hoorde dat we Culturele Hoofdstad zouden kunnen worden, besefte ik: nu kan ik alles bedenken wat ik maar wil. Mijn collega's verklaarden me voor gek, maar het kwam in het bidbook terecht.'

Sjoerd Bootsma: 'Dit gaat ook over ontkoking en ontschotting, we zijn meer cross-sectoraal gaan werken. Toen ik begon met festivals maken, had ik nog nooit een economieambtenaar ontmoet, ook al wilden we van alles met innovatie. Met LF2018 kon dat ineens wel. Met ons bidbook hebben we een stip aan de horizon gezet, en iedereen kon meedoen. Met een deadline, want anders was er veel niet gebeurd. In de samenleving wordt intussen heel crossover samengewerkt, maar bij de overheid nog niet zo.'

Immie Jonkman: 'Sommige gemeenten hebben ambtenaren speciaal vrijgemaakt om mensen te helpen bij hun LF2018-projecten, van vergun- →

ningen aanvragen tot paaltjes slaan. Hopelijk blijft dat zo. Binnen de overheid zijn echter ook genoeg mensen blij dat het terug naar normaal is.’

Jannewietske de Vries: ‘In die dorpen bestaat het woord cross-sectoraal niet, daar gaan ze het gewoon doen. Bij die projecten doet iedereen wat hij kan, van verkeer regelen tot artistieke zaken. Zo zit de samenleving daar in elkaar. Maar wij als overheid hebben het ingewikkeld gemaakt.’

Bottom-up

Stelling 1: ‘Kunst en maatschappelijk engagement’ is in Friesland in eerste instantie een beleidsmatige keuze geweest. Vanuit de kunsten en de gemeenschap begint het nu ook een bottom-upbeweging te worden.

Jannewietske de Vries: ‘Maar ook het bidbook is van beneden naar boven ontstaan.’ Sjoerd Bootsma: ‘Omdat wij van de organisatie geloofden dat we met verbeelding en kunst mensen in het hart konden raken, en zo de boel in beweging konden zetten. Destijds was dat echt een bottom-upbeweging.’ Jannewietske de Vries: ‘Op het provinciehuis werd het niet gedragen. Ik heb het met de Sjoerd Bootsma’s van buiten naar binnen georganiseerd. Met Edith heb ik het in het cultuurbeleid verankerd, maar dat is een enorme strijd geweest.’ Immie Jonkman: ‘Als een gedeputeerde iets bedenkt, is dat nog niet meteen beleidsmatig. De scheiding tussen overheid en bottom-up is niet zo scherp.’

Sikko Cleveringa: ‘Is LF 2018 dan een voorbeeld van hoe de overheid, de systeemwereld, een positieve, aanjagende rol kan spelen in de ontwikkeling van bottom-upinitiatieven?’

Sjoerd Bootsma: ‘Het gaat om initiërend leiden. De systeemwereld moet mensen met visie kunnen herkennen, omarmen en erbij betrekken. Eigenlijk hebben we de afgelopen jaren enorm veel aan research & development gedaan. Ongelooflijk veel maatschappelijke pilots, die misschien voortgezet worden. Persoonlijk initiatief heeft een kans gekregen. Ons frame was: heb jij een idee om je eigen omgeving, je eigen straat zelfs, een betere plek te maken, dan ben je bij ons welkom.’

Locatievoorstelling *8stedag*, in kader van LF 2018, schakel 43: *Publiekstrekker*, Leeuwarden, 2018. Artistiek leider: Marten Winters. Fotografie: Marc de Fotograaf

Stelling 2: Bottom-upcultuurbeleid is een paradox. Het staat op gespannen voet met elkaar als het om systeemverandering gaat.

Sikko Cleveringa: ‘Veel stemmen zeggen dat dat niet kan. Radicale kunstinitiatieven die de wereld willen veranderen, en zeggen: overheid, blijf weg bij ons. In Friesland is het kennelijk wel gelukt.’ Immie Jonkman: ‘Als je een volledig bottom-upproject hebt, zonder professionals, is daar beleid op. Maar als je professionele kunstenaars wilt inschakelen, is dat lastig.’ Sjoerd Bootsma: ‘Wij waren een soort curator, die incidenteel geld kon geven.’ Sikko Cleveringa: ‘Curatorschap is dus een antwoord op de vraag: hoe doe je dat dan? Wat niet wegneemt dat dat een vorm van cultuurbeleid is.’ Immie Jonkman: ‘Het geld dat Sjoerd en ik hebben uitgegeven, was niet door de overheid geormerkt.’

Proactief zijn

Stelling 3: Friezen met lage scholing en dito inkomens zien kunsten nog niet als vliegwielen voor maatschappelijke verandering. Dat geldt ook voor de maatschappelijke instellingen en het bedrijfsleven. Is het dan wel meer dan een speeltje voor de middenklasse?

Hooman Nassimi: ‘Voor mijn doelgroep, vluchtelingen, was het project *Eritreatown5* heel belangrijk. De mensen die daaraan meededen voelden zich eindelijk gezien in de stad. Net als bij het nieuwkomersproject bij de festivals besef-

ten ze: kunst kan een middel zijn voor verandering, ook voor mijn eigen leven. Veel mensen wisten niet eens dat er festivals bestaan, laat staan dat zoiets impact kan hebben op je netwerk, werk, hele leven. Maar die dimensie is niet heel zichtbaar.'

Anke Coumans: 'Mijn observatie is dat het succes van het Culturele-Hoofdstad-jaar, dat zo veel veranderd en in gang gezet heeft, vooral te maken heeft met kunstexterne factoren. Het feit dat je die status hebt, dat er geld is, dat je in de spotlights staat, dat er van alles gebeurt. Maar dat het niet zozeer komt van de kunst zelf.'

Marten Winters: 'Ik denk dat het een soort synergie is geweest.' Jannewietske de Vries: 'Schilder Tjibbe Hooghiemstra laat juist de donkere, besloten kant van de *mienskip* zien. Dat lokt discussie uit.' Sjoerd Bootsma: 'Opnieuw *kening fan'e greide*, dat echt heel urgente zaken op de agenda heeft gezet. Een ongelooflijk programma over bewustzijn omtrent het weideland, dat werkelijk beleid heeft veranderd.'

Jannewietske de Vries: 'Bij *Eleven Fountains*, de elf fonteinen van internationaal bekende kunstenaars in elf steden, gemeenschappen die nog niet zo open waren over internationale kunst, was er aanvankelijk veel kritiek. Mensen werden recalcitrant van die bemoeienis van buiten, maar nu hebben ze het omarmd.' Marten Winters: 'In zo'n kleine plaats is dat echt systeemveranderend.'

Immie Jonkman: 'Het gaat erom dat we nu verdere stappen zetten, gemeenschappen en initiatieven stimuleren om uit hun comfortzone te treden, meer contacten buiten hun eigen kring te zoeken, internationaal. Dat het niet alleen om je eigen dorp gaat, maar ook om de vier dorpen om je heen. Je kunt niet *fan'e flier op 'e souder* (Fries voor: niet te snel ineens, red.) springen, daar moet een stap tussen zitten. Heb je die gezet, dan kun je door.'

Stelling 4: Willen de resultaten van bottom-up-cultuurbeleid echt duurzaam het verschil gaan maken, dan vraagt dat geen terughoudende, maar juist een proactieve overheid. Het gaat niet vanzelf.

Sikko Cleveringa: 'Wil je transformaties in gang zetten, dan moet er een partij zijn die optreedt, eisen stelt.' Sjoerd Bootsma: 'Nee, niet alleen eisen stellen.' Marten Winters: 'Bij *8ste dag* werkten we met veel partijen die niks met kunst hebben, maar wel een boodschap hadden uit te dragen. Van de hondenvereniging tot de rechtbank. Wij zeiden: we gaan jullie wel zodanig helpen en in de war schoppen, dat je die boodschap anders uitdraagt dan door een standje met folders neer te zetten. Dat is ook gebeurd. Het hoeft niet per se vanuit de overheid, het kan ook vanuit de kunst zelf.'

Anke Coumans: 'Is er een budget om dit soort dingen te laten doorgaan?' Sjoerd Bootsma: 'We hadden een organisatie van dertig man, nu zijn er nog twee die daar drie dagen per week mee bezig zijn. Dat is niet veel. Je wilt geen momentum verliezen. Maar het heeft tot aan de zomer geduurd voor de politici bedachten: hé, dit wordt een succes. En pas op 30 november is er wat geld vrijgemaakt voor de voortzetting. Dat is best laat.'

Sjoerd Bootsma tot slot: 'Je moet proactief zijn, stimuleren, tot de verbeelding spreken. Al die dingen. Maar toch. We zitten met elkaar in een permanente maatschappelijke dialoog over een gezamenlijke toekomst. Zo hebben we kunst ingezet. Daar zou je geen externe prikkel voor nodig moeten hebben, dat zou je zelf belangrijk moeten vinden. ●

Noten

- 1 Zie voor meer informatie 8stedag.nl
- 2 Zie voor meer informatie nl-nl.facebook.com/GGDW2018
- 3 Zie voor meer informatie www.kingofthemedows.eu
- 4 Zie voor meer informatie [elfwegentocht.nl/over-de-elfwegentocht](http://nl/over-de-elfwegentocht)
- 5 Zie voor meer informatie haringenhumus.nl/projecten/eritreatown

Jacob Haagsma
is cultuurredacteur bij de *Leeuwarder Courant* met de focus op muziek en schrijft ook voor *OOR*